

เนื้อหาและความหมายของความฝัน สื่อสารผ่านวรรณกรรมไทยในอดีตและปัจจุบัน

THE CONTENTS AND MEANINGS OF DREAMS IN PAST AND MODERN THAI LITERATURE

จริยา สมประสงค์*

Charlya Somprasong*

คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น

Faculty of Communication Arts, Saint John's University.

*Corresponding author, E-mail: camelane@stjohn.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ 1) เพื่อศึกษาเนื้อหาของความฝัน 2) เพื่อศึกษาความหมายที่ปรากฏในฝัน 3) เพื่อศึกษาความตรงกันของความฝันในวรรณกรรมและในตำราพรหมชาติเป็นการศึกษาจากแหล่งเอกสาร คือ วรรณกรรมไทยในอดีตและปัจจุบัน โดยใช้เครื่องมือ 2 ลักษณะคือแบบสอบถามแบบเก็บข้อมูลครั้งเดียว จำนวน 400 ชุด และการสนทนากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ 3 คน การวิเคราะห์เนื้อหาใช้วิธีการพรรณนาตามวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่าความฝันเป็นศาสตร์เก่ากว่าศาสตร์ใดในโลก ปัจจุบันตำราเก่าที่สุดที่อาจสืบค้นความหมายของความฝันได้คือตำราพรหมชาติ ผลการศึกษาเนื้อหาความฝันพบ 6 ลักษณะคือ เรื่องความรักความสัมพันธ์หนุ่มสาว เรื่องบุตรหลาน เรื่องได้บุตรการตั้งครุฑ เรื่องการศึกษาการเมืองการปกครอง เรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โชคลางลางบอกเหตุ เรื่องเวลาและการเกิดความฝันวิธีการแก้ฝัน และเรื่องอื่นๆ ส่วนผลการศึกษาเนื้อหาวรรณกรรมในอดีตและวรรณกรรมปัจจุบันพบว่า มีเนื้อหาเกี่ยวกับความฝัน จำนวน 56 ชื่อเรื่อง วรรณกรรมในอดีตมีเนื้อหาเกี่ยวกับความฝัน 25 ชื่อเรื่อง วรรณกรรมปัจจุบันมี 31 ชื่อเรื่อง ส่วนการตีความความหมายของความฝันในเนื้อหาวรรณกรรมเปรียบเทียบกับในตำราพรหมชาติพบว่า มีความสอดคล้องกันคิดเป็นร้อยละ 100 และบางความฝันในวรรณกรรม 6 ชื่อเรื่องคือ เรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 สามก๊ก ลิลิตตะเลงพ่าย ราชาริราช ขุนช้างขุนแผน นี้แหละโลก พบทั้งความสอดคล้องและความแตกต่างกัน คือ การฝันเห็นบิดามารดา ฝันเห็นเทพยดา ฝันเห็นปลา และพบความฝัน 22 เนื้อหาที่ไม่มีการกล่าวถึงในตำราพรหมชาติ การศึกษาการตีความความหมายของความฝันกล่าวได้ว่ามีคุณค่าในมิติเชิงวัฒนธรรม

คำสำคัญ: เนื้อหาและความหมาย นิมิตฝัน วรรณกรรมไทย

Abstract

This research entitled "The contents and meanings of dreams in Past and Modern Thai literature" has three objectives: 1) To study the contents of dreams 2) To study the meanings of dreams 3) To study the similarities of dreams in literature and in "The Phrommachat" scripture. It is the study based on Past and Modern literature, using two

tools – the 400 sets of questionnaires and a three-specialist group discussion. The data analysis is inductive in line with the qualitative research. The study reveals that the dream is the oldest science in the world. At present, the oldest text that could possibly explicate dreams is “The Phrommachat” scripture. It is found that there are six aspects of dreams: 1) love affairs, 2) offspring and pregnancy, 3) wars and politics, 4) holy objects, faith and omen, 5) causes of dreams and the time of dreaming as well as how to lessen the bad consequences and 6) others. In reviewing 56 stories of the past and present literature, there are 25 dream stories in the past and 31 in the present. The interpretations of the dreams in the literature and those in “The Phrommachat” scripture show a 100% similarity. In six literary stories: *The Ramayana* of King Rama I, *The Samkok*, *The Lilit Taleng Phai*, *The Rajatiraj*, *The Khun Chang Khun Phaen*, and *The Nee Lae Lok*, there are both similarity and contrast in the interpretations concerning the dreams about parents, the dreams about gods, the dreams about fish Besides there are 22 dream contents not mentioned in the “The Phrommachat” scripture. It is worth noting that the research in interpretation of dreams is a valuable culture dimension.

Keywords: Contents and Meanings, Dreams, Thai Literature

บทนำ

มนุษย์มีความสนใจใฝ่รู้เรื่องราวต่างๆ อยู่เสมอ ในอดีตไม่มีเทคโนโลยีใดตอบสนองความต้องการหรือบอกได้ถึงเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต จึงเพียงแต่เรียนรู้เรื่องราวรอบๆ ตัว เมื่อเหตุการณ์ใดเกิดขึ้นซ้ำรอยกันก็รวบรวมเก็บจำและบันทึกไว้เป็นข้อมูลเชิงสถิติ เพื่อคาดการณ์ถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ถ่ายทอดเป็นตำราสืบทอดสู่คนรุ่นหลัง เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ปรากฏในสังคม นับแต่กระบวนทัศน์ยุคดึกดำบรรพ์ถึงกระบวนทัศน์ยุคหลังสมัยใหม่ [1-2]

ตำราวิชาเกี่ยวกับความฝันเป็นตำราที่สืบทอดกันมานานนับพันปี เก่าแก่กว่าวิชาอื่นในโลก เช่น บันทึกความฝันของพระเจ้าทัตโมสที่สี่ สมัยอียิปต์โบราณ (1419-1389 ก่อนคริสต์ศักราช) ซึ่งตีความความหมายของความฝัน และบันทึกไว้บนกระดาษปาไพรัส และคัมภีร์เวทอาชารวา (Atharva Veda) บันทึกยุคแรกสมัยอินเดียโบราณ บันทึกเมื่อ 1,500-1,000 ปี ก่อนคริสตกาล [3] ส่วนคติความเชื่อของสังคมเกี่ยวกับความฝันนั้น

มานานนับแต่โบราณกาล เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอาน [4] คัมภีร์ไบเบิล [5] คัมภีร์สมันตปาสาทิกา คัมภีร์มหาปดเวทนในพระไตรปิฎก [6] ตลอดจนในวรรณกรรมไทย นับแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นต้นมา อื่นๆ จากเรื่องราวเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ และจากเนื้อหาวรรณกรรมเรื่องต่างๆ พบข้อมูลตรงกันว่า การทำนายความฝันเป็นวิชาสำคัญหนึ่งในห้าสิบวิชาหลัก กษัตริย์ทรงโปรดปรานชุบเลี้ยงผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการทำนายความฝันให้เป็นใหญ่เพื่อเป็นที่ปรึกษาราชกิจ [7] แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการตีความความหมายเนื้อหาของความฝัน [8]

ในปัจจุบันคนไทยยังให้ความสนใจเรื่องความหมายของความฝันถึงแม้จะเชื่อบ้าง ไม่เชื่อบ้าง แต่ความสนใจใฝ่รู้ยังคงอยู่ สังเกตได้จากกรณีที่มีตำราทำนายฝันจำหน่ายในร้านหนังสือทุกแห่ง มีเว็บไซต์ทำนายฝัน มีการรับตีความความหมายของความฝันเป็นส่วนตัวโดยมีค่าตอบแทน มีการตีความความหมายของ

ความฝันเป็น “เลขเด็ดนำโชค” เป็นต้น จากปรากฏการณ์ในสังคมดังกล่าวมานี้ จึงสนใจ ศึกษาความหมายของความฝัน ว่าการตีความ ความหมายของความฝันตามที่ปรากฏในวรรณกรรมไทย ในอดีตและในปัจจุบัน ตีความอย่างไร การตีความ ตรงกันหรือไม่ เป็นการพิจารณาเพื่อประโยชน์ ในมิติเชิงวัฒนธรรม การศึกษาและสืบทอดตำรา ทำนายฝันโดยมีการวิจัยรองรับ กล่าวได้ว่าเป็นประโยชน์ในการธำรงรักษาที่มาจากประเพณี ความเชื่อสืบทอดและอนุรักษ์ภูมิปัญญาให้คงอยู่ อย่างเป็นรูปธรรมอย่างมีหลักการขยายขอบเขต แห่งความรู้เชิงวัฒนธรรมตามแนวคิดกระบวนทัศน์ ยุคหลังสมัยใหม่ (Postmodernism)

ด้วยเหตุผลดังประมวลมาข้างต้นนี้ จึงกำหนดวัตถุประสงค์จากประเด็นคำถามการวิจัยได้ 3 ประการ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เนื้อหาของความฝันที่ปรากฏ ในวรรณกรรมไทยในอดีตและปัจจุบันมีเนื้อหา อย่างไรบ้าง

2. ความหมายของเนื้อหาความฝัน มีการตีความความหมายไว้อย่างไรบ้าง

3. เนื้อหาและความหมายของความฝัน ที่ปรากฏในวรรณกรรมไทยในอดีตและปัจจุบัน ตีความตรงกันหรือไม่ อย่างไร

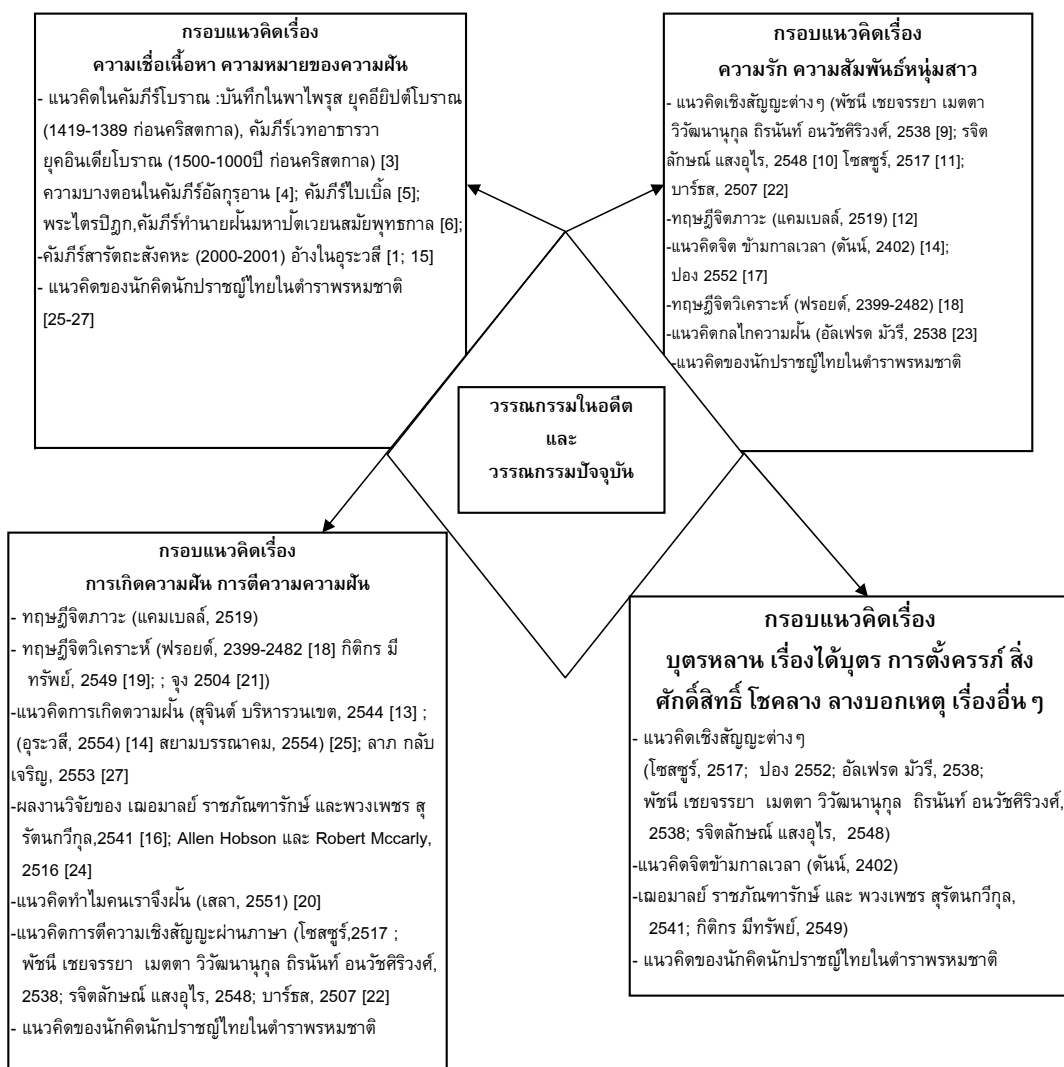
กรอบแนวคิดทฤษฎี

การศึกษาเรื่องนี้ใช้แนวคิดหลัก คือแนวคิด เชิงสัญลักษณ์วิทยา [9-11] และแนวคิดเรื่อง ทฤษฎีจิตภาวะ [12] เป็นกรอบนำในการศึกษา เนื้อหาและการตีความความหมายของความฝัน คนไทยเชื่อกันมาโดยตลอดว่า ความฝันเป็นนิมิต เป็นลางบอกเหตุ เรื่องราว หรือเหตุการณ์ ที่มนุษย์พบเห็นด้วยสภาวะจิตในขณะนอนหลับ [13] ชาร์ลส์ ดิกเกนส์ กล่าวว่า จากการวิจัยของ ดันน์ นักจิตวิทยา พบว่า จิตหรือเจตภูติของมนุษย์ สามารถเดินทางล่วงกาลเวลาได้ [14]

คัมภีร์สารัตถะสังคหะ โดยพระนนททอาจารย์ สงฆ์นักปราชญ์แห่งล้านนา กล่าวถึงมูลเหตุที่ทำให้ มนุษย์ฝันว่าเนื่องด้วยอำนาจของกิเลส โลภะ โทสะ โมหะ “สุบินนิมิต” เกิดขึ้นได้ด้วยเหตุ 4 ประการ คือ เพราะธาตุกำเริบ เพราะเคยเป็นมาก่อน เพราะเทวดาดลใจ และเพราะบุพนิมิต [15]

อเนิงงานวิจัยเรื่อง “วัฒนธรรมไทยในวรรณคดี: ตันรัตนโกสินทร์ ถึงเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475” [16] พบว่า วรรณคดีปลุกฝัง ถึงวิถีคิดของคนไทยในเรื่องความฝันว่า เกิดจากสาเหตุหลายประการคือร่างกายไม่ปรกติ หรือจิตประหวัด ถึงเรื่องนั้นๆ หรือเทวดาสงสรรค์ มาเข้านิมิตฝัน หรือเกิดจากอำนาจบุญกุศลและอกุศล ที่ผู้ฝันสร้างไว้ จึงบังเกิดนิมิตให้ทราบเหตุการณ์ดี หรือร้ายที่จะเกิดขึ้น [17] นอกจากนี้ Freud [18-19] และ Jung [20] พบว่า ความต้องการที่ไม่ได้ รับการสนองตอบตามหลักจิตวิทยา ทำให้คับข้องใจ จึงระบายเป็นความฝัน [21] ดังที่ Basthe [22] กล่าวไว้ว่า การตีความเพื่อให้เข้าใจถึง ความหมายแท้จริงที่แฝงเร้นอยู่จึงนับว่ามีความสำคัญ เนื่องจากลักษณะท่าทีและเจตคติของผู้ฝันมีความ สัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญ [23] การฝันร้าย เป็นกลไกปรับแต่งเพื่อสร้างสมดุลในจิตใจ [24] อย่างไรก็ตามหากวิเคราะห์ในเชิงหลักจิตวิทยา ความฝันมีความสำคัญในด้านการสร้างกำลังใจ [8] นอกจากนี้ยังพบการตีความของนักปราชญ์ไทย ปรากฏเป็นตำราที่เก่าและสมบูรณ์ที่สุดเท่าที่สืบค้น ได้ในปัจจุบัน คือตำราพรหมชาติ [25-27]

กรอบแนวคิดจากแหล่งเอกสารและงานวิจัยต่างๆ ดังกล่าวมาข้างต้น สรุปโดยรวมได้ดังภาพที่ 1 นี้

ภาพที่ 1 ทฤษฎี และผลงานวิจัย กรอบแนวคิดเรื่อง การเกิดความฝัน ช่วงเวลา วิถีแกฝัน และการตีความความหมายความฝันในวรรณกรรม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยปรากฏการณ์ความฝันที่เกิดขึ้นในภาพรวม จากการศึกษาเนื้อหาวรรณกรรมไทยในอดีตและปัจจุบันเพื่อให้ได้เนื้อหาความฝัน ความหมายของความฝัน และความถี่ที่ปรากฏประชากรคือวรรณกรรมสมัยต่างๆ 5 สมัย คือ วรรณกรรมสมัยสุโขทัย วรรณกรรมสมัยอยุธยา วรรณกรรมสมัยกรุงธนบุรี วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และวรรณกรรมสมัยปัจจุบัน ตัวอย่างที่ศึกษาวรรณกรรมในอดีตเลือกชื่อเรื่องจากประชากรทั้งหมดโดยวิธีการให้ผู้ตอบ 400 คน ตอบแบบสอบถามจำนวน 400 ชุด แบบเก็บข้อมูลครั้งเดียว แบบสอบถามนี้ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากการเปรียบเทียบชื่อเรื่องวรรณกรรมที่ปรากฏในตำราวิชาการของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช [28] ตำราประวัติศาสตร์ไทยของอาจารย์เปลื้อง ณ นคร [29] หนังสือวรรณคดีของกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์กรมศิลปากร [30-34] การเปรียบเทียบนี้เพื่อตรวจสอบว่าได้ข้อมูลรายชื่อหนังสือวรรณกรรมในอดีตจากแหล่งเอกสารตรงกันเป็นข้อมูลที่มีคุณภาพ (Quality) มีความตรง (Validity) เมื่อได้แบบสอบถามกลับมาและตรวจสอบความถูกต้องแล้ว นำชื่อเรื่องวรรณกรรมที่ผู้ตอบแบบสอบถามเลือกมากที่สุดมาเรียงลำดับ จำนวน 80 ชื่อเรื่องแรก เพื่อศึกษาส่วนชื่อเรื่องวรรณกรรมยุคปัจจุบัน เนื่องจากวรรณกรรมมีจำนวนมากเกินนับได้ ผู้วิจัยจึงเลือกชื่อเรื่องวรรณกรรมโดยวิธีการสนทนากลุ่ม ผู้ทรงคุณวุฒิ 3 คน ทุกคนจะเสนอชื่อวรรณกรรมสมัยปัจจุบันที่เคยอ่าน นำมาสรุปร่วมกันให้ได้จำนวน 80 ชื่อเรื่อง เท่ากับวรรณกรรมในอดีต รวมวรรณกรรมที่ศึกษา จำนวน 160 ชื่อเรื่อง (ตารางสำเร็จรูปตามทฤษฎีของยามาเน่ ในการคิดคำนวณขนาดของตัวอย่างโดยประมาณ, 1973: อังโน ปาริชาติ สถาปิตานนท์ [35])

ด้านการวิเคราะห์เนื้อหาวรรณกรรม ผู้วิจัยวิเคราะห์จากฉบับพิมพ์ของสำนักราชบัณฑิตยสถาน และจากฉบับพิมพ์ซึ่งได้รับอนุญาตให้จัดพิมพ์โดยกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร เป็นเอกสารที่ได้รับการยอมรับนับถือทั้งในด้านการสอบทานความถูกต้องของเนื้อหา และความมีมาตรฐานของเอกสารประเภทสิ่งพิมพ์ ส่วนด้านการเปรียบเทียบความตรงกันและความหมายของความฝัน ดำเนินการโดยเปรียบเทียบกันระหว่างวรรณกรรมแต่ละเล่ม และเปรียบเทียบระหว่างวรรณกรรมกับตำราทำนายฝันเก่าแก่ที่สุดของไทยเท่าที่สืบค้นได้ในปัจจุบันคือตำราพรหมชาติ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลทั้งหมดมาสรุป โดยการพรรณนาตามวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัย

จากการศึกษาพบข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1. เนื้อหาของนิมิตฝัน

การวิเคราะห์เนื้อหาความฝันและการตีความความหมายของความฝันจากวรรณกรรมในอดีต 80 ชื่อเรื่อง วรรณกรรมในปัจจุบัน 80 ชื่อเรื่อง รวม 160 ชื่อเรื่อง ในจำนวนนี้พบว่า ไม่มีเนื้อหากล่าวถึงความฝัน 104 ชื่อเรื่อง มีเนื้อหาและการตีความความหมายของความฝัน จำนวน 56 ชื่อเรื่อง จำแนกเป็นความฝันจากวรรณกรรมในอดีต 239 ความฝันจากวรรณกรรมปัจจุบัน 124 ความฝันรวมทั้งสิ้น 363 ความฝัน

นอกจากนี้พบว่า ความฝันเป็นแนวคิดอภิปรัชญา มีความเป็นสหสาขาวิชาด้านวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ จิตวิทยา มานุษยวิทยา จิตวิเคราะห์ เนื่องจากนักคิดนักปราชญ์กล่าวถึงแนวคิดเรื่องความฝันในมุมมองด้านวิทยาการที่ตนเกี่ยวข้องอยู่ ในส่วนแนวคิดของนักปราชญ์ไทย ตำราที่มีเนื้อหากล่าวถึงความฝันและการตี

ความความฝันที่เก่าที่สุดเท่าที่สืบค้นได้ในปัจจุบัน
ลาก กลับเจริญ [27] โทรหลวงประจำราชสำนัก
กล่าวว่าคือตำราพรหมชาติ

2. ความหมายที่ปรากฏในนิมิตฝัน

จากการศึกษาเนื้อหาความฝันใน
วรรณกรรม พบข้อมูลที่ตอบวัตถุประสงค์การวิจัย
ในประเด็นเนื้อหาความฝันและการตีความความ
หมายของความฝัน จำแนกได้เป็น 6 ลักษณะ คือ

1. เรื่องความรักความสัมพันธ์หนุ่มสาว
2. เรื่องบุทรหลาน เรื่องได้บุตร
การตั้งครุฑ
3. เรื่องการศึกษาสงคราม การเมือง
การปกครอง
4. เรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โชคกลาง ลางบอกเหตุ
5. เรื่องการเกิดความฝัน ช่วงเวลาที่ฝัน
วิธีแก้ฝัน

6. เรื่องอื่นๆ (ฝันเห็นบิดามารดา
ผู้ล่วงลับ ครูอาจารย์ เทพยดา ดาบส ขึ้นสวรรค์
เหาะ ขึ้นเขา ขึ้นปราสาท น้ำพุ น้ำตก ฝึปีศาจ
นรก พันหัก ร้องไห้ การแต่งกาย ผู้ที่อยู่ห่างไกล
นางงาม ทะเล แม่น้ำ วายน้ำ สวมสร้อยคอ
สวมรองเท้า เก็บดอกบัว ดอกไม้ต้นไม้เขียวชอุ่ม
ขับรถขับเรือนั่งรถไฟขึ้นเครื่องบิน และฝันเห็น
สัตว์ต่างๆ ได้แก่ มังกร นาค งู นกหงส์หยก แร้ง
หมู ม้า จระเข้ ช้างเผือก ควายเผือก เสือ ช้าง
หมี ควาย ไก่ สุนัข แมว แรด กา นกชายุ๊กกิ้ง
แมลงต่างๆ)

3. ความตรงกันของเนื้อหาและการตีความ

จากการศึกษาเนื้อหา 6 ประเด็นนี้
พบความตรงกันในเนื้อหาและความหมายของ
ความฝัน จำแนกข้อมูลได้ดังนี้

1. เรื่องความรักความสัมพันธ์
หนุ่มสาว วรรณกรรมในอดีตพบความฝัน
11 ความฝัน วรรณกรรมปัจจุบันพบความฝัน
11 ความฝัน การตีความความฝันในเนื้อหา
วรรณกรรมมีความสอดคล้องกัน และมีความ

สอดคล้องกับการตีความในตำราพรหมชาติ
คิดเป็นร้อยละ 100

2. เรื่องบุทรหลาน เรื่องได้บุตร
การตั้งครุฑ วรรณกรรมในอดีตพบความฝัน
15 ความฝัน ส่วนวรรณกรรมปัจจุบัน
พบ 2 ความฝัน การตีความความฝันในเนื้อหา
วรรณกรรมมีความสอดคล้องกันและมีความ
สอดคล้องกับการตีความในตำราพรหมชาติ
คิดเป็นร้อยละ 100

3. เรื่องการศึกษาสงคราม การเมือง
การปกครอง วรรณกรรมในอดีตพบความฝัน
10 ความฝัน วรรณกรรมปัจจุบันพบความฝัน
2 ความฝัน การตีความความฝันในเนื้อหา
วรรณกรรมมีความสอดคล้องกัน และมีความ
สอดคล้องกับการตีความในตำราพรหมชาติ
คิดเป็นร้อยละ 100

4. เรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โชคกลาง
ลางบอกเหตุ วรรณกรรมในอดีตพบความฝัน
53 ความฝัน วรรณกรรมปัจจุบันพบความฝัน
6 ความฝัน การตีความความฝันในเนื้อหา
วรรณกรรมมีความสอดคล้องกัน และมีความ
สอดคล้องกับการตีความในตำราพรหมชาติ
คิดเป็นร้อยละ 100

5. เรื่องการเกิดความฝัน ช่วงเวลา
ที่ฝัน วิธีแก้ฝัน วรรณกรรมในอดีตพบความฝัน
43 ความฝัน วรรณกรรมปัจจุบันพบความฝัน
13 ความฝัน การตีความความฝันที่พบในเนื้อหา
วรรณกรรม มีความสอดคล้องกัน และมีความ
สอดคล้องกับการตีความในตำราพรหมชาติ
คิดเป็นร้อยละ 100

6. เรื่องอื่นๆ (ฝันเห็นบิดามารดา
ผู้ล่วงลับ ครูอาจารย์ เทพยดา ดาบส ขึ้นสวรรค์
เหาะ ขึ้นเขา ขึ้นปราสาท น้ำพุ น้ำตก ตนเอง
ตาย ฝึปีศาจ นรก พันหัก ร้องไห้ การแต่งกาย
ผู้ที่อยู่ห่างไกล นางงาม ทะเล แม่น้ำ วายน้ำ
สวมสร้อยคอ สวมรองเท้า เก็บดอกบัว ดอกไม้
ต้นไม้เขียวชอุ่ม ขับรถขับเรือนั่งรถไฟขึ้นเครื่องบิน

ฝันเห็นสัตว์ต่างๆ ได้แก่ มังกร นาค งู นกหงส์ หยก แร้ง หมู ม้า จะเข้ ช้างเผือก ควายเผือก เสือ ช้าง หมี ควาย ไก่ สุนัข แมว แรด กานกวยู ภัทซ์ แมลงต่างๆ) วรรณกรรมในอดีตพบความฝัน 107 ความฝัน วรรณกรรมปัจจุบันพบความฝัน 90 ความฝัน

ส่วนการตีความความฝัน เรื่องอื่นๆ ในเนื้อหารวรรณกรรม เมื่อเปรียบเทียบกับการตีความในตำราพรหมชาติ สามารถจำแนกรายละเอียด ข้อมูลที่พบได้ ดังนี้

- ความสอดคล้องกันของการตีความ (ในเนื้อหารวรรณกรรม; ในเนื้อหารวรรณกรรม และในตำราพรหมชาติ)

วรรณกรรมในอดีต พบความฝัน เรื่องอื่นๆ 107 ความฝัน วรรณกรรมปัจจุบัน พบความฝันเรื่องอื่นๆ 90 ความฝัน การตีความ ในเนื้อหารวรรณกรรมมีความสอดคล้องกันคิดเป็น ร้อยละ 100 ส่วนการตีความเนื้อหารวรรณกรรม เปรียบกับตำราพรหมชาติ มีความสอดคล้องกัน คิดเป็นร้อยละ 100 ในลักษณะการฝันเห็นผู้ล่วงลับ ครูอาจารย์ ดาบส ขึ้นสวรรค์ เหาะ ขึ้นปราสาท ขึ้นเขา น้ำพุ น้ำตก นรก ผีปีศาจ พันหัก ร้องไห้ ตนเองตาย การแต่งกาย ผู้อยู่ห่างไกล นางงาม ทะเล แม่น้ำ ว่ายน้ำ สวมสร้อยคอ สวมรองเท้า เก็บดอกบัว ดอกไม้ต้นไม้เขียวชอุ่ม ขับรถขับเรือ นั่งรถไฟขึ้นเครื่องบิน และสัตว์ต่างๆ

ส่วนการฝันเห็นบิดามารดา เทพดา ตกปลา พบข้อมูลจำแนกได้ 3 ประเด็น กล่าวคือ ตีความแตกต่างจากตำราพรหมชาติ ตีความ ทั้งสอดคล้องและแตกต่างจากตำราพรหมชาติ และไม่มีการกล่าวไว้ในตำราพรหมชาติ ดังนี้

- ตีความแตกต่างจากตำราพรหมชาติ ฝันเห็นบิดามารดา ตีความตามเนื้อหารวรรณกรรมว่า ผู้ฝันจะมีโชค 2 ความฝัน (พระอภัยมณี 1, อุบัติเหตุ 1) แตกต่างจากตำราพรหมชาติที่ตีความฝันเห็นบิดามารดาว่า ผู้ฝันจะมีเรื่องกังวลใจ เป็นฝันไม่ดี

ฝันว่าตกปลาได้ ตีความตามเนื้อหารวรรณกรรมว่า จะมีโชคเกี่ยวกับความรัก 2 ความฝัน (นี้แหละโลก 1, ช่างสำราญ 1) แตกต่างจากตำราพรหมชาติที่ตีความฝันว่าตกปลาได้ ผู้ฝันจะเสียของรัก

- ตีความสอดคล้องและตีความแตกต่าง ฝันเห็นบิดามารดา 'ไม่ว่าจะยังมีชีวิตอยู่หรือไม่ ตีความตามเนื้อหารวรรณกรรมว่า จะมีโชค 2 ความฝัน (พระอภัยมณี 1, อุบัติเหตุ 1) แต่วรรณกรรมบางเรื่องตีความตามเนื้อหาว่า จะมีเรื่องกังวลใจ เป็นฝันไม่ดี 3 ความฝัน (อุบัติเหตุ 1, เกมรักต้องมนตร์ 1, แดดเข้าร้อนเกินกว่าจะนั่งจิบกาแฟ 1) เป็นการตีความที่สอดคล้องกับตำราพรหมชาติ

ฝันว่าตกปลาได้ ตีความตามเนื้อหารวรรณกรรมว่า ผู้ฝันจะมีโชค 2 ความฝัน (นี้แหละโลก 1, ช่างสำราญ 1) แต่มีบางวรรณกรรม 2 ความฝัน (บุษบาบรรณ 1, ช่างสำราญ 1) ตีความสอดคล้องกับตำราพรหมชาติว่าจะเสียของรัก

ฝันเห็นเทพดา ตีความตามเนื้อหารวรรณกรรมว่าเป็นฝันดี ผู้ฝันจะมีโชค 10 ความฝัน (คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททอง 1, รามเกียรติ์ บทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่หนึ่ง 1, สามก๊ก 1, ราชาริราช 1, ลิลิตเสด็จไปขัดทัพพม่าเมืองกาญจนบุรี 1, พระอภัยมณี 1, ขุนช้างขุนแผน 3, เงา 1) มีบางความฝันที่ตีความฝันเห็นเทวดาว่าเป็นฝันไม่ดี จะถูกเพื่อนใส่ความ 7 ความฝัน (สามก๊ก 2, ราชาริราช 1, พระอภัยมณี 1, บุษบาบรรณ 1, เงา 1, สายบ่หยุดเสน่ห์หาย 1) สอดคล้องกับตำราพรหมชาติ 5 ความฝัน ซึ่งตีความหมายเช่นเดียวกัน

- ความฝันและการตีความที่ปรากฏ ในเนื้อหารวรรณกรรมมีความสอดคล้องกันแต่ไม่มีการกล่าวไว้ในตำราพรหมชาติจำนวน 22 ความฝัน ได้แก่

ฝันว่ามังกรพันกาย จะมีเคราะห์ร้ายถึงชีวิต (สามก๊ก) ฝันว่าขี่มังกรเหาะ จะมีโชควาสนาได้เลื่อนยศเลื่อนตำแหน่ง (สามก๊ก) ฝันว่าขี่มังกรหางด้วน บริวารจะแปรพักตร์ทรยศหักหลัง (สามก๊ก) ฝันว่ากลืนนกหงส์หยก จะได้บุตรชาย (สามก๊ก) ฝันว่าม้าสามตัวกินหญ้าในรางเดียวกัน จะเคราะห์ร้าย เจ็บไข้ได้ป่วยถึงแก่ชีวิต (สามก๊ก) ฝันว่าได้ยินเสียงปีศาจร้องให้คร่ำครวญ จะมีเคราะห์ร้าย (สามก๊ก) ฝันว่าปีศาจมาชวนไปอยู่ด้วยจะมีเคราะห์ร้าย (สามก๊ก) ฝันว่าลมพัดไฟในเตาเทียนหรือเงินเจียนจนจะดับจะมีเคราะห์ร้าย (สามก๊ก) ฝันว่าถูกสุกรสีดำตัวใหญ่กัดเท้าแต่ใช้อาวุธฟันสุกรหนีไป จะได้รับตำแหน่งแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ มียศฐาบรรดาศักดิ์ มีอำนาจบุญวาสนาบาร์มี เป็นที่นับหน้าถือตาแก่คนทั่วไป (สามก๊ก) ฝันว่าเทวดาขี่ครุฑบินมาจิกศีรษะตนขาด (รวมเกียรติ) ฝันเห็นร่างกายสูงใหญ่เท่าเหยียบแผ่นดินสองเมือง จะได้เป็นใหญ่ มีเกียรติยศชื่อเสียงมีอำนาจวาสนาสูง (ราชาธิราช) ฝันว่าต่อสู้กับจระเข้จะมีศัตรู (ลิลิตตะเลงพ่าย) ฝันว่าจระเข้ไล่กัด จะมีศัตรู (พระอภัยมณี) ฝันว่ากลืนดาวจระเข้จะได้บุตรชาย (พระอภัยมณี) ฝันว่ากลืนสายฟ้าถูกสายฟ้าฟาดจะได้บุตรชาย (พระอภัยมณี) ฝันว่าเมฆบิดเป็นเกลียวมีครีบบี๋หอนแล้วกลายเป็นสายรุ้งจะได้บุตรหญิง (พระ อภัยมณี) ฝันว่าฝนตกหนักจะมีเคราะห์ (พระอภัยมณี) ฝันเห็นนกอายุภักซ์จะได้บุตร (พระอภัยมณี) ฝันเห็นนางพรหมณ์นุ่งขาวห่มขาวมือถือสังข์สีขาว จะหมดเคราะห์ มีผู้ช่วยเหลือเกื้อกูล (ขุนช้างขุนแผน) ฝันว่าถูกแรดกัดจนตาย จะเคราะห์ร้ายจนถึงแก่ชีวิต (เงาะป่า) ฝันเห็นชี่ปะขาวมาให้คำแนะนำ จะมีโชคมีผู้อุปถัมภ์ (บุษบาบรรณ) ฝันเห็นไก่ที่ถูกแทงจนตาย มาทวงชีวิต จะเคราะห์ร้ายจากกรรมที่ทำร้ายสัตว์นั้น (กรรมมีจริง)

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาเรื่องความฝันจากเนื้อหาวรรณกรรม 5 สมัยคือ วรณกรรมสมัยสุโขทัย วรณกรรมสมัยอยุธยา วรณกรรมสมัย

กรุงธนบุรี วรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และวรรณกรรมสมัยปัจจุบัน พบข้อมูลซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎีที่เป็นกรอบนำการวิจัย ดังแสดงไว้ในภาพที่ 1 โดยมีรายละเอียดในประเด็นหลักตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

เนื้อหาของความฝัน

ในด้านเนื้อหาของความฝัน จากการศึกษาเนื้อหาวรรณกรรม พบข้อมูลจากแหล่งเอกสารตรงกันว่า ตำราวิชาเกี่ยวกับความฝัน เป็นศาสตร์เก่าแก่กว่าศาสตร์ใดในโลก คัมภีร์ที่เชื่อถือกันมาแต่โบราณกาลคือ บันทึกความฝัน สมัยอียิปต์โบราณ (1419-1389 ก่อนคริสตศักราช) ซึ่งมีหลักฐานเชิงโบราณคดีแสดงว่าเป็นตำราความฝันเก่าแก่ที่สุดในโลก รองลงไปคือ คัมภีร์เวทอาศรวา บันทึกอินเดียโบราณ (1,500-1,000 ปีก่อนคริสตศักราช) คัมภีร์สารัตถะสังคหะของพระนันทาจารย์ นักปราชญ์ แห่งล้านนา (พุทธศักราช 2000-2100) และคัมภีร์ทำนายฝันมหาปัดเวณ (สมัยพุทธกาล) ตามลำดับ

ในสังคมไทย ตำราเก่าที่สุดที่ผู้สนใจสามารถสืบค้นความหมายของความฝันได้ คือ ตำราพรหมชาติ แต่เดิมเป็นฉบับจารึกตัวเขียนจารบนใบลาน ต่อมาพิมพ์เป็นฉบับสมุดฝรั่ง เช่น ฉบับพิมพ์โดยโรงพิมพ์หมอบลัดเลย์ สอดคล้องกับที่ลาภ กลีบเจริญ [27] ไทโรลวงประจำสำนักพระราชวังกล่าวไว้ นอกจากนี้พบว่านับแต่อดีตถึงปัจจุบัน ผู้คนส่วนใหญ่ไม่นิยม “แก้ฝัน” ด้วยตนเองแต่นิยม “แก้ฝัน” กับผู้อื่นเพื่อพึ่งพาผู้อื่น เช่น โหราจารย์ ครูบาอาจารย์ บิดามารดา หรือญาติผู้ใหญ่ในบ้าน ดีความในด้านที่เป็นมงคลและถึงแม้จะมีตำราทำนายฝันวางไว้ข้างเตียงเสมือนเป็นที่ปรึกษาส่วนตัว ก็ยังนิยมให้พี่เลี้ยงนางนมเป็นผู้เปิดตำราหาความหมายแทนด้วยเหตุผลทางด้านการสร้างกำลังใจแก่ผู้ฝัน ดังปรากฏในวรรณกรรมพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส [8] และในวรรณกรรมของพระสุนทรโวหาร [7] จะเห็นได้ว่า การตีความความหมายของความฝันมีความสำคัญต่อจิตใจผู้ฝัน สอดคล้องกับแนวคิด

ของพัชณี เขยจรรยา เมตตา วิวัฒนานุกูล ถิรพันธ์ อนุวัช ศิริวงศ์ [9] รจิตลักษณ์ แสงอุไร [10] บาร์ธส (Barthes) [22] โซสซูร์ (Saussure) [11] ศึกษาไว้ตรงกันว่า การเข้าใจสัญลักษณ์ที่ปรากฏในกระบวนการสื่อสารระหว่างมนุษย์เป็นสิ่งสำคัญ เนื้อหา (ความผัน: ผู้วิจัย) มีคุณสมบัติเป็นสัญลักษณ์ เกี่ยวพันกับการให้ความหมายทั้งโดยนัยและโดยอรรถ ในด้านการวิเคราะห์ถึงการเกิดความผันและความสำคัญของความผันในวรรณกรรมไทยในอดีตและปัจจุบัน พบว่า มีความสอดคล้องกัน ระหว่างข้อมูลเนื้อหาวรรณกรรมกับแนวคิด ความเชื่อของอินเดียนโบราณและความเชื่อของลัทธิ ตรรกในเรื่อง **มูลเหตุการเกิดความผัน** นอกจากนี้ ยังพบว่ามีข้อความบางตอนในคัมภีร์อัลกุรอาน คัมภีร์ไบเบิล และพระไตรปิฎก ที่แสดงถึงความเชื่อเรื่องความผันนับแต่อดีตมา

นอกจากนี้ จากการศึกษาเนื้อหาวรรณกรรมพบว่า ความผันเป็นกลไกสภาวะทางจิตประการหนึ่ง กล่าวในมุมมองของฟรอยด์ และจุง นักจิตวิเคราะห์ ว่าความผันมีลักษณะเฉพาะเป็นการชดเชยทางจิตใจ แสดงออกเป็นภาพและสัญลักษณ์ เกิดจากความต้องการที่ไม่ได้รับการสนองตอบ คับข้องใจจึงระบายเป็นภาพความผันซึ่งต้องตีความ [19] อื่นๆ นอกจากแนวคิดเชิงจิตวิเคราะห์ การเกิดความผันยังสอดคล้องกับแนวคิดของนักปราชญ์ไทยเรื่องความเชื่อโชคลาง ซึ่งเป็นแนวคิดในเชิงอภิปราย สอดคล้องกับปอง [17] และกรีติ บุญเจือ [2] กล่าวว่า ในความผันมีสัญลักษณ์ที่ปรากฏ เพื่อความเข้าใจจึงต้องตีความสัญลักษณ์และภาพที่ปรากฏในผัน สอดคล้องกับงานวิจัยของอัลเฟรด มัวีร์ [23] ที่เห็นว่าต้องคำนึงถึงลักษณะท่าทีและเจตคติของผู้ผันเนื่องจากมีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญ การผันร้ายเกิดจากความผิดพลาดของกลไกซึ่งทำหน้าที่ปรับแต่งสร้างสมดุลในจิตใจผู้ผัน สอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนาที่ว่า ความผันเป็นเพียง “สภาวะที่จิตคิด” เป็นวิถีจิตทางมโนทวารมนุษย์ผันเนื่องจากจิตคิดถึงสิ่งที่ปรากฏยามตื่น

แล้วเก็บจำไว้ได้จดสำนึก[13]ตามทฤษฎีสัญญาวิทยาสรุปได้ว่า ข้อมูลที่ผู้วิจัยพบในเนื้อหาวรรณกรรมไทยจำนวน 56 ชื่อเรื่อง มีความสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีและการประมวลเอกสาร ดังที่กล่าวไว้ในภาพที่ 1

การตีความความหมายของความผัน

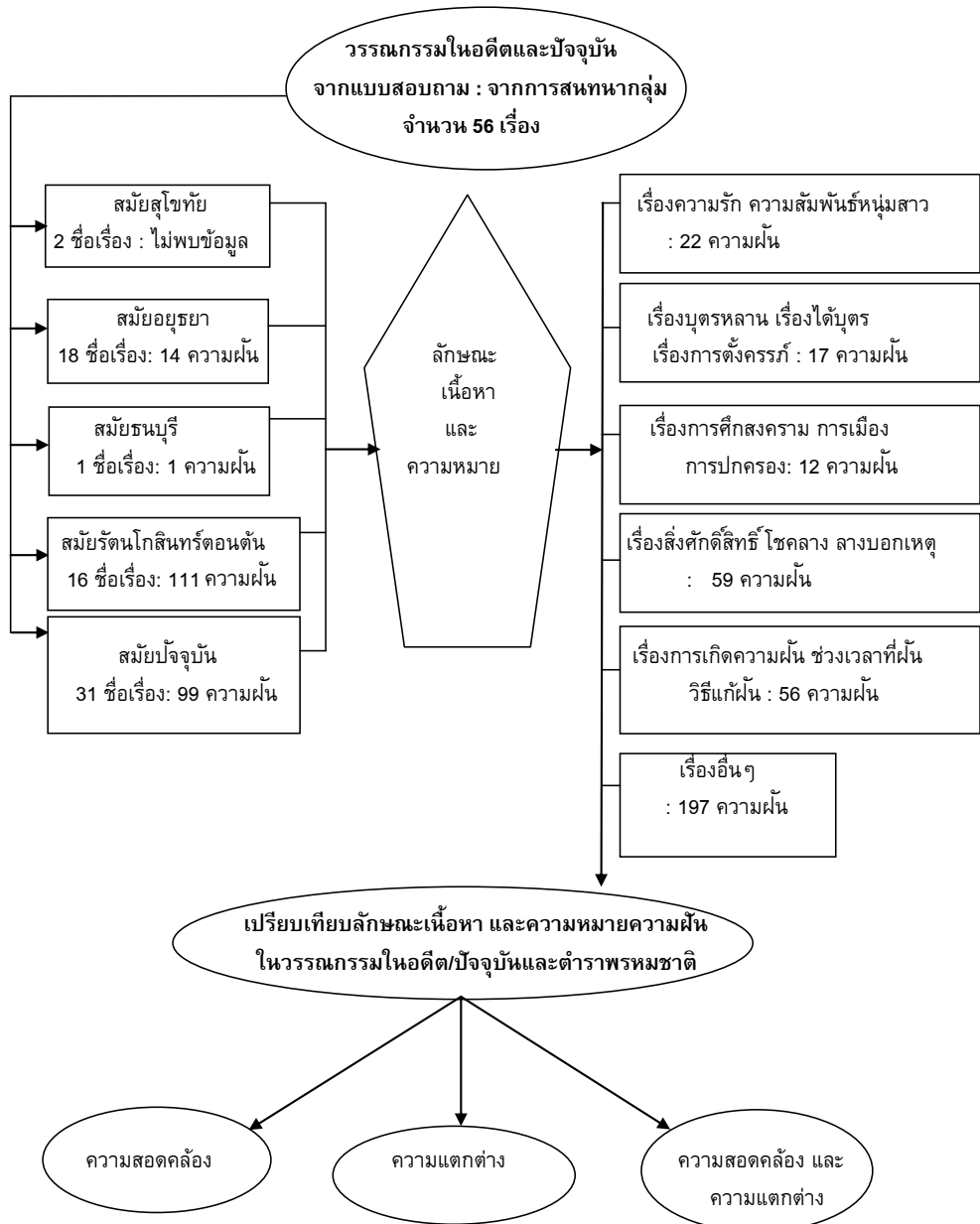
ในส่วนการตีความเนื้อหาในวรรณกรรมพบว่า การเกิดความผัน และช่วงวันเวลาที่ผันจากการเปรียบเทียบเนื้อหาวรรณกรรมรวม 160 ชื่อเรื่อง พบว่า มีเนื้อหาและการตีความความหมายของความผันเพียง 56 ชื่อเรื่อง จำแนกเป็นความผันจากวรรณกรรมในอดีต 239 ความผัน จากวรรณกรรมปัจจุบัน 124 ความผัน รวม 363 ความผัน นอกจากนี้ ได้พบทั้งความสอดคล้องและความแตกต่างระหว่างการตีความความหมายของความผันที่ปรากฏในเนื้อหาวรรณกรรมกับเนื้อหาในตำราพรหมชาติ อึ้ง ในยุคที่ข้อมูลข่าวสารเปลี่ยนผ่านจากสื่อสิ่งพิมพ์ สู่อินเทอร์เน็ต มีอิทธิพลส่งผลให้การเผยแพร่ข้อมูลการตีความในรูปแบบคำทำนายผัน ขยายขอบเขตกว้างในสื่อใหม่ และสื่อสิ่งพิมพ์โดยใช้ถ้อยคำแตกต่างกันตามบริบททางวัฒนธรรมและวิถีการดำเนินชีวิตในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้เป็นลักษณะเฉพาะของปัจเจกบุคคล จนยากจะสรุปได้ว่า ควรยึดถือตามแนวทางใด จึงจะเป็นหลักการที่ “**จริงแท้ และทรงพลัง**” คงความแม่นยำน่าเชื่อถือถึงแม้ว่าการตีความนั้น จะตีความโดยผู้เชี่ยวชาญและมีชื่อเสียงโด่งดังอยู่ในสังคมปัจจุบัน

ความตรงกันของความหมายในวรรณกรรมในอดีตและปัจจุบัน

ในด้านความตรงกันของการตีความพบความสอดคล้องกันระหว่างเนื้อหาและความหมายในวรรณกรรมในอดีตและวรรณกรรมปัจจุบัน และที่ปรากฏในตำราพรหมชาติ ผลการศึกษาพบทั้งความสอดคล้องกันในด้าน การเกิดความผัน ช่วงเวลาที่ผัน และการตีความความหมายของความผัน กล่าวคือบางความผันในวรรณกรรม 6 ชื่อเรื่อง คือ เรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 สามก๊ก ลิลิตตะเลงพ่าย ราชาริราช

ขุนช้างขุนแผน นี้แหละโลก พบทั้งความสอดคล้อง และความแตกต่างกันกล่าวคือ การฝันเห็นบิดามารดา ฝันเห็นเทพยดา ฝันเห็นปลา และพบความฝัน จำนวน 22 เนื้อหา ที่ไม่มีการกล่าวถึง

ในตำราพรหมชาติ ข้อมูลที่พบประมวลสู่ข้อสรุปตามวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ อธิบายสรุปได้ด้วยภาพที่ 2 ดังนี้

ภาพที่ 2 ลักษณะเนื้อหาและความหมายของความฝัน
สื่อสารผ่านวรรณกรรมไทยในอดีตและวรรณกรรมปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยเรื่องนี้ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากวรรณกรรมไทยสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นและสมัยปัจจุบัน โดยเปรียบเทียบความสอดคล้องและความแตกต่างของการตีความความหมายในวรรณกรรมทุกชื่อเรื่อง และในตำราพรหมชาติ เป็นการชำระรักษาความรู้ ความคิดและภูมิปัญญาที่ปรากฏในเนื้อหาวรรณกรรม การวิจัยครั้งต่อไป สามารถศึกษาจากแหล่งเอกสาร วรรณกรรมใหม่อื่นๆ ทั้งสื่อใหม่และสื่อสิ่งพิมพ์ ที่เผยแพร่ความหมายของความฝัน

ในยุคหลังสมัยใหม่ เพื่อธำรงความเชื่อมั่นในฐานะศาสตร์เก่าแก่ที่สุดในโลก ให้คงความน่าเชื่อถือ สืบทอดข้อมูลต่อเนื่องกันในแต่ละยุคสมัย เป็นประโยชน์อย่างยั่งยืน มีคุณค่าในมิติเชิงวัฒนธรรม

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนจากมหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น

เอกสารอ้างอิง

- [1] กันยาวิร์ สัทธาพงศ์. (2552). *คิดใหม่ไทรศาสตร์หลังนวยศ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [2] กิรติ บุญเจือ. (2546). *เริ่มรู้จักปรัชญา*. ใน *ชุดปรัชญาและศาสนาเซนต์จอห์น*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น.
- [3] Angleright. (2554). *นิมิตฝัน*. สืบค้นเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2553, จาก <http://angleright.proboards.com/index.cgi?board>
- [4] คริสเตียนบล็อก. (2554). *ความฝัน*. สืบค้นเมื่อ 18 เมษายน 2554, จาก <http://book.dou.us.doku.php?id=df404:12>
- [5] ----- . (2554). *ประวัติของอัครสาวก 12 คน*. สืบค้นเมื่อ 18 เมษายน 2554, จาก <http://book.dou.us.doku.php?id=df404:12>
- [6] ทวีวัฒน์ ปุณศรีกรวิวัฒน์. (2546, 27 ตุลาคม). พุทธศาสนากับธรรมเนียมชาตินิยม. *มติชนรายวัน*. หน้า 6.
- [7] สุนทรโวหาร, พระ (สุนทรภู่). (2529). *พระอภัยมณี*. พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.
- [8] ปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมสมเด็จพระ. (2471). *พระปฐมสมโพธิกถา*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- [9] พัทธนี เขยจรรยา; เมตตา วิวัฒนานุกูล; และ ถิรพันธ์ อนวัชศิริวงศ์. (2538). *แนวคิดหลักนิเทศศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ข้าวฟ่าง.
- [10] รจิตลักษณ์ แสงอุไร. (2548). *การสื่อสารของมนุษย์*. กรุงเทพฯ: เซ็นจูรี่.
- [11] Saussure, Ferdinand de. (1979). *Cours de linguistique Generale*. Paris: Payot.
- [12] Campbell, George. (1776). *The Philosophy of Rhetoric: 2 volumes*. London: W. Strahan.

- [13] สุจินต์ บริหารวนเขตต์. (2536). *ปรมาตถธรรมสังเขป จิตตสังเขป*. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์.
- [14] Dunn, W. John. อ้างใน Charles Dickens. (1870). *Sketches by Boz*. อีฟนิ่งครอนิกเกิลกรอบ่าย ค.ศ. 1836. สืบค้นเมื่อ 18 พฤษภาคม 2554, จาก [วิกิพีเดียสารานุกรมเสรี](http://www.wikifideyสารานุกรมเสรี).
- [15] อุรวลี. (2553, 11 ธันวาคม). What dream may come. *Hiclass magazine on line*. สืบค้นเมื่อ 11 ธันวาคม 2553, จาก <http://www.hiclasssociety.com/column>
- [16] เฉอมาลัย ราชภัณฑารักษ์; และ พวงเพชร สุรัตน์กุล. (2541). *วัฒนธรรมไทยในวรรณคดี : ตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์-เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2575*. ทูลอดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- [17] ปอง. (2553). *เหตุแห่งความฝัน*. สืบค้นเมื่อ 16 มกราคม 2553, จาก <http://www.jariyatam.com/th/night-chanting-/249-2009-07-10-46>
- [18] Freud, Sigmund. (1999). *The Interpretations of Dreams*. 4th ed. Oxford University Press.
- [19] กิติกร มีทรัพย์. (2549). *ซิกมันด์ ฟรอยด์: ประวัติ ชีวิต การงานและฟรอยด์บำบัด*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- [20] Jung, C. (1983). *Memories, Dreams, Reflections*. London: Flamingo.
- [21] เสลา. (2551, 4 พฤษภาคม). ทำไมคนเราจึงฝัน. *เดลินิวส์*. ฉบับที่ 22,483.
- [22] Barths, Roland. (1964). *Essais Critiques*. Paris, translated 1974. New York: Hill and Wang.
- [23] อัลเฟรด มัวรี; และ คณะแพทย์ชาวฝรั่งเศส. (1995). อ้างใน ซิลเวีย บราวน์; และ ลินด์เซย์ แฮร์ริสัน. *Life on the other side (ความฝัน มหัศจรรย์แห่งการนอนหลับ)*. แปลโดย เพ็ญภา แสงดารา. (2546). กรุงเทพฯ: โปเอมา.
- [24] Hobson, Allan; and Mccarley, Robert. (1977). Activation-Synthesis Hypothesis. In *Rapid Eyes Movement (REM)*. n.p.
- [25] สยามบรรณาคม. (2554). *หนังสือตำราพรหมชาติ คู่มือตำราชีวิตของชาวสยาม*. สืบค้นเมื่อ 5 ธันวาคม 2554, จาก <http://www.digitalrarebook.com>
- [26] ห่องโหลศรีมหาโพธิ์. (2553). *ตำราพรหมชาติ ฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพฯ: อำนวยการสำนักพิมพ์.
- [27] ลาก กลับเจริญ. (2554). *ตำราพรหมชาติ ฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพฯ: อำนวยการสำนักพิมพ์.
- [28] มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (2533). *พัฒนาการวรรณคดีไทย: หน่วยที่ 1-7*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย.
- [29] เปลื้อง ณ นคร. (2527). *ประวัติวรรณคดี*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- [30] กรมศิลปากร กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. (2539). *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1-3*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- [31] ----- . (2539). *วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: จงเจริญการพิมพ์.
- [32] ----- . (2540). *วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ บทละครเรื่องรามเกียรติ์ เล่ม 1-4*. พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ.

- [33] กรมศิลปากร กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. (2544). *วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 และบ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 6*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: ศิลปบรรณาการ.
- [34] ----- . (2544). *วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน*. พิมพ์ครั้งที่ 18. กรุงเทพฯ: ไสภณการพิมพ์.
- [35] ปารีชาติ สถาปิตานนท์. (2546). *ระเบียบวิธีการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.